

Kuni Su küla veel elab, elad Sina ka...

Mõniste valla külaelu arengukava 2009 – 2015

**Mõniste vald
Võrumaa**

Mõniste 2009

1 SISUKORD

1	SISUKORD	2	
2	SISSEJUHATUS	4	
3	PIIRKONDADE ÜLDISELOOMUSTUS	5	
3.1	Looduslikud olud.....	5	
3.2	Majanduslikud olud.....	5	
KÜLAELU ARENGUKAVA PIIRKONDADE LÕIKES			7
4	MÕNISTE PIIRKOND	7	
4.1	Ajalugu	7	
4.2	Paiknemine	7	
4.3	Infrastruktuur	8	
4.4	Heakord	9	
4.5	Ühendused, ettevõtted, asutused, rajatised	10	
4.6	Turvalisus	10	
4.7	Elanikud.....	11	
4.8	Koostöö.....	11	
4.9	Elulaad	12	
4.10	Mõniste piirkonna SWOT analüüs	12	
4.11	Mõniste piirkonna tegevuskava 2009 - 2015.....	14	
5	SARU PIIRKOND	16	
5.1	Ajalugu	16	
5.2	Paiknemine	16	
5.3	Infrastruktuur	17	
5.4	Elanikud.....	17	
5.5	Koostöö.....	18	
5.6	Heakord	18	
5.7	Küla asutused, ettevõtted, rajatised	19	
5.8	Majapidamiste ja talude olukord	19	
5.9	Mittetulundusühingud ja seltsingud	19	
5.10	Saru piirkonna SWOT analüüs	20	
5.11	Saru piirkonna tegevuskava 2009 - 2015	21	
6	VASTSE-ROOSA PIIRKOND	24	

6.1	Ajalugu	24
6.2	Paiknemine	25
6.3	Infrastruktuur	25
6.4	Elanikud.....	25
6.5	Inimkapital.....	26
6.6	Koostöö.....	26
6.7	Elulaad	27
6.8	Vastse - Roosa piirkonna SWOT analüüs	27
6.9	Vastse - Roosa piirkonna tegevuskava 2009 - 2015.....	28
6.10	Visioon	30
7	TIITSA PIIRKOND	31
7.1	Ajalugu	31
7.2	Paiknemine	31
7.3	Elanikud.....	32
7.4	Infrastruktuur	32
7.5	Tiitsa piirkonna SWOT analüüs	33
7.6	Tiitsa piirkonna tegevuskava 2009 - 2015.....	33
8	KOEMETSA PIIRKOND.....	36
8.1	Ajalugu	36
8.2	Eanikud.....	36
8.3	Elulaad	37
8.4	Paiknemine	37
8.5	Infrastruktuur	37
8.6	Koemetsa piirkonna SWOT analüüs	38
8.7	Koemetsa piirkonna tegevuskava 2009 - 2015.....	39
8.8	Koemetsa piirkonna visioon	41
9	ARENGUKAVA JÄLGIMINE JA HINDAMINE.....	42
10	KOKKUVÕTE	42
11	ARENGUKAVA VALMIMISELE AITASID KAASA:.....	43
12	ETTEPANEKUD MÕNISTE VALLA ARENGUKAVA TÄIENDAMISEKS.	44

2 SISSEJUHATUS

Mõniste valla külaelu arengukava on koostatud aastateks 2009 – 2015 ja paneb paika külade arengu vajadused, eesmärgid ja tegevuskava eesmärkide elluviimiseks. Arengukava hõlmab Mõniste valla külasid 5 piirkonnana:

- Mõniste piirkond
- Saru piirkond
- Vastse – Roosa piirkond
- Tiitsa piirkond
- Koemetsa piirkond

Arengukava on piirkondade tegevuse, eesmärkide ja rahaliste vahendite kavandamise aluseks olev dokument. Arengukavas on ära toodud piirkondade üldiseloostus, mis annab ülevaate looduslikest ja majanduslikest oludest ja igat piirkonda on kirjeldatud ka eraldi alates ajaloost kuni praeguse olukorrani. Samas pannakse arengukavas paika pikemaajalised arengusuunad ja eelistused ning tegevuse kavandamise alused. Arengukava peab toetuma külas olemasolevatele eeldustele, olema realistlik ja elluviidav, ta ei saa kunagi lõplikult valmis, sest toimuvatest muutustest lähtuvalt, peab ka arengukava pidevalt üle vaatama, täiustama ja parandama. Arengukava on vajalik selleks, et olla teadlik olemasolevast olukorrast, mis aitab vältida juhuslikkust juhtimisel. Kindlad sihid võimaldavad ressursside kasutamist efektiivsemaks muuta, parandada külade ja piirkondade vahelist suhtlemist ja koostööd. Ka erinevate valdkondade tegevused on paremini kooskõlastatavad ja otsused kergemini langetatavad arengukava olemasolul. Samuti on see aluseks erinevatest fondidest raha taotlemisel ja vajalik investeeringute saamiseks.

Arengukava lahutamatuks osaks on kohalike elanike kaasamine nii koostamise kui ka eesmärkide saavutamise protsessi. Sellel eesmärgil viidi läbi 3 töökoosolekut piirkondade esindajatega. Osavõtjatega tehti rühmatööd - pandi paika piirkonna tugevused, nõrkused, ohud ja võimalused (SWOT-analüüs), arutleti piirkonna probleemide ja võimaluste üle ning pandi kirja küla arenguvajadused. 19. märtsil 2009. a. toimus Mõniste valla külaelu arengukava tutvustamine külaelanikele. Pärast ühist arutelu kiideti arengukava heaks ja tehti parandusettepanekuid.

Mõniste valla külaelu arengukava on kinnitatud külade esindajate koosolekul 29. septembril 2009.

3 PIIRKONDADE ÜLDISELOOMUSTUS

3.1 Looduslikud olud

Looduskeskkonna poolest on Mõniste vald väga vaheldusrikas. Maastikku mitmekesistab suhteliselt suur vooluveekogude hulk. Mõniste valla territooriumil voolab kolm suuremat jõge: Mustjõgi, Vaidva ja Peetri jõgi ning rohkesti nendesse suubuvaid suuremaid ja väiksemaid ojasid. Valla territooriumil paiknevad looduslikud järved: Ubajärv, Mõniste järv ning kolm paisjärve: Ahelo paisjärv, Vastse-Roosa paisjärv ja Peetri paisjärv

Mõniste valla territooriumil asuvad Mustjõe ja Vaidva jõe luhad. Lisaks on vallas kobraste poolt paisutatud alasid (Laandura, Ähve oja Leppuras).

Mõniste vallas asub kokku neli sood – Sinesaare, Sakurgi, Ubajärve ja Kupa soo.

Valla territooriumile jäävad mitmed erineva kaitsestaatuse ja -eesmärgiga kaitsealad. Valla lõunaosas paikneb Peetri jõe maastikukaitseala, mis on moodustatud jõe ääres paljanduvate lubja- ja liivakivipaljandite, jõe sügava salkoru ning mitmete oma levikuala põhjapiiril kasvavate taimeliikide kaitseks. Kaitsealade nimekirja on kantud ka Mõisamõtsa metsakaitseala, mis paikneb riigimetsa aladel Vastse-Roosa lähedal, laiudes Vaidva jõest nii lõuna kui ka põhja pool. Ulatuslik, suurveega sageli üle ujutatud Mustjõe luht on registreeritud rahvusvahelise tähtsusega linnualana. Lisaks paiknevad valla territooriumil veel mitmed linnukaitsealad, mis on moodustatud väike-konnakotka, must-toonekure ja kalakotka pesitsuspaikade ning metsiste püsielupaikade kaitseks.

Miljööväärtuslike paikadena vääriavad äramärkimist Mõniste park, Vastse-Roosa park, Karisöödi park, Vastse-Roosa kalmistu, Mõniste mõisa viimase omaniku perekonnakalmistu, Saru ristipuud, Vaidva ja Peeli jõe ümbrus, Koemetsa (Lossimäed, Ubajärv) ja Mõniste kõrgeim punkt (113,5m) Mäe-Luustoja Peebu külas.

Metsamaa moodustab 9920,9 ha ehk ligikaudu 57% valla pindalast.

Vallarahva üldine suhtumine ümbritsevasse looduskeskkonda on viimastel aastatel paranenud. Kaasa on aidanud mitmed teavitus- ja muud keskkonna-alased kampaaniad nagu “Tee puhtaks” ja “Teeme ära”. Siiski on vaja tegeleda veel rohkem valla elanike keskkonnateadlikkuse tõstmisega. Selleks annavad hea väljundi erinevad infopäevad ning kampaaniad, samuti on väga oluline kooli roll.

3.2 Majanduslikud olud

Ettevõtlus on kohaliku majanduselu alus, pakkudes elanikkonnale töökohti. Mõniste valla territooriumil asuvad ettevõtted tegelevad peamiselt põllumajanduse, puidu töötlemise ja turismiga.

Mõniste valla erakordne loodus ning pikaajalised ajaloo- ja kultuuritraditsioonid võimaldavad tegeleda aktiivselt loodus-, seiklus- ja kultuuriturismiga. Tuntuim turismiettevõtte on Metsavenna talu Vastse – Roosa külas, kes tegeleb seminari-, seiklus- ja loodusturismiga. Külastajatele pakutakse ka toitlustusteenust. Jahiturismiga tegelevad vallas Jahiühistu ELK ja Alaveski talu.

Vallas tegutseb Dr.Fr.R. Kreutzwaldi Memoriaalmuuseumi filiaalina Mõniste Muuseum, mis omab ainulaadset talukultuuri kajastavat püsiekspositsiooni ja korraldab harivaid teemapäevi.

Vallas tegutseb 5 kauplust – Mõniste külas 2, Saru külas 2 ja Vastse-Roosa külas 1 kauplus. Koemetsa, Singa, Kuutsi, Karisöödi, Vastse – Roosa ja Saru küla teenindab autokauplus. Vallas puuduvad kütusetankla ja majutusasutused. Toitlustusteenust pakub üks ettevõtja. Soovi korral on võimalik gruppide toitlustamist tellida kooli sööklast.

KÜLAELU ARENGUKAVA PIIRKONDADE LÕIKES

Mõniste vallas on 17 küla. Külaelu parema kavandamise eesmärgil on külasid vaadeldud viie piirkonnana:

- Parmupalu, Mõniste, Kallaste, Hürova, Hüti – **Mõniste piirkond**
- Saru, Kuutsi – **Saru piirkond**
- Vastse- Roosa, Tundu, Peebu – **Vastse – Roosa piirkond**
- Karisöödi, Villike, Tiitsa, Tursa – **Tiitsa piirkond**
- Koemetsa, Singa, Sakurgi – **Koemetsa piirkond**

4 MÕNISTE PIIRKOND

Mõniste piirkonda kuuluvad Parmupalu, Mõniste, Kallaste, Hürova ja Hüti külad.

4.1 Ajalugu

Praeguse vallakeskuse Mõniste nime kohtab esmakordselt Mendisena aastal 1386, mil Mõniste kuulus külanä von Uexkülli perele, olles tol ajal Ugandi maakonna Urvaste kihelkonna osa. 1542. aastast on teateid, et valla praegusel territooriumil asusid juba Mõniste ja Saru mõisad. 1694. aasta haldusjaotuse muudatusega moodustati Hargla kihelkond ning sellega liideti ka Mõniste ja Saru külad. Järgmise suurema haldusreformi käigus 1819.a. Liivimaa taluseaduse alusel moodustati talurahvakogukondadena mõisate kaupa vallad. 1978 aastani asus keskus Kuutsil, siis toodi see üle Mõnistesse. 1991. aasta 19. detsembril kinnitati Mõniste valla omavalitsuslik staatus ning Mõniste vald asus omavalitsusliku haldusüksuse õigustesse.

Mõniste küla piirides asub kultuuripärandiks olev Wulfide suguvõsa kalmistu ja 1953 aastast pärinev muinsuskaitse all olev skulptuur “Karupere”.

Viimased 30 aastat on Mõniste küla olnud valla keskuseks, asudes valla keskosa läbiva Võru – Valga maantee ääres, Läti Vabariiki suunduval Ape (Hopa) teelahkmel.

Mõniste küla on igati tänapäevane keskus, kus on vallamaja, kauplused, sidejaoskond, perearstipunkt, raamatukogu, avalik internetipunkt, päästekomando ja muud teenuseid pakkuvad asutused.

4.2 Paiknemine

Mõniste piirkonna külad asuvad Võru Maakonnas, Mõniste vallas. Tegemist on naaberküladega. Küladel on ühine piir Mõniste valla Tundu, Saru, Kuutsi ja Singa ja Koemetsa küladega ning Varstu vallaga. Maakonnakeskuseks olev Võru linn paikneb umbes 45 kilomeetri kaugusel, Mõniste küla on ühtlasi ka valla keskus, millest teised külad

jäävad 2-5 kilomeetri kaugusele. Parmupalu ja Mõniste küla läbib Valga-Võru maantee. Hüti küla läbib Mõniste – Ape maantee.

4.3 Infrastruktuur

Mõniste piirkonda läbib kaks suuremat maanteed, neist kõige suurema liikluskoormusega on Võru – Valga maantee. Mõniste – Ape maanteed kasutavad tihti läbisõidul olevad veoautod. Riigiteede olukorda ja talvist hooldust hinnatakse üldiselt heaks. Enamuse teedest moodustavad siiski tolmkattega teed, mis suveperioodil tekitavad palju tolmu ja halvendavad teeäärsete majapidamiste elukvaliteeti. Eriti kehvast seisusest on paneelmajade juurdepääsuteed, mis tihtipeale ka autosõiduks praktiliselt kõlbmatud. Talvel esineb probleeme lume lükkamisega või selle teenuse kvaliteediga.

Ühendus on Tallinna, Tartu, Võru, Valga, Antsla ja Pärnuga. Küla läbib päevas 2 kaugsõidu bussiliini ja üks maakonnaliin. Valla piires on võimalik kooli ajal liigelda õpilasliini kasutades.

Mõniste piirkonna keskkonnaseisund on üldkokkuvõttes rahuldav. Varasematel aegadel olid suurimateks reostajateks suurfarmid, mis tänaseks on oma tegevuse juba ammu lõpetanud ja nüüdseks on nende tegevuse tagajärjed loodusest peaaegu kadumas.

Miljööväärtuslikud paigad on Mõniste park (12,95 ha), kus kasvavad paljud haruldased puu- ja põõsaliigid ning on paisjärv. Põliste puude ja rikkaliku liigilise kooslusega Mõniste park on maakonnas üks vanimaid. Pargis kasvab seedreid, nulge, mandžuuria pähklipuu, tammesid, kuuski, vahtraid, sireleid, kikkapuid, jalakaid jne. Mõniste mõisa park kuulub looduskaitse alla. Mõisast endast on säilinud vaid ilus mälestus ja mõned vundamendikivid.

Ehitustegevus on piirkonnas praktiliselt puudunud. Turismiettevõtlus pole arenenud, kuigi looduskeskkond (Mõniste park ja järv) pakub võimalusi puhketurismi väljaarendamiseks.

Mõniste piirkonnas pakub töökohti 2 kauplust, sidejaoskond, raamatukogu, vallavalitsus, OÜ Lõunapiim, Lõuna – Eesti Päästkeskuse Mõniste päästekomando. Mitmed töajalulised noored on töökoha leidnud välismaal. Inimesi käib tööle ka Võru linnas.

Elektrienergiaga on varustatud kõik majapidamised. Perspektiivis vajab väljavahetamist Mõniste küla tänavavalgustus.

Telefonisideteenuseid pakub Elion Ettevõtte AS, mobiilside operaatoriteks on AS EMT ja Elisa. Järjest paremaks on muutumas Tele- 2 leviala.

Teatud piirangutega on interneti püsivõrgustik jõudnud paljude soovijateni, paraku aga mitte kõikideni. Wifi leviala on vallal plaanis Mõniste küla keskusesse teha 2011. aastal.

Mõniste raamatukogus tegutseb avalik internetipunkt, kus on kasutada 3 arvutit, printimise ja paljudamise võimalus.

Mõniste külas asub puurkaev – pumbamaja, veetrasside kogupikkus on 2600 m, mis tagab veevarustuse enamustes küla majapidamistes. Mõniste küla ühisveevärgi- ja kanalisatsioonitrassid on suures osas amortiseerunud ja vajavad kiiresti väljavahetamist. Probleemiks on ka vee suur rauasisaldus, mille vähendamiseks on tarvis puurkaevule paigaldada rauaeraldusfiltrid. Kvaliteetne joogivesi on inimeste tervise seisukohalt eluliselt tähtis. Hürova, Kallaste ja Parmupalu külades ühisveevärk ja -kanalisatsioon puudub. Veevarustus on lahendatud salv- ja puurkaevude baasil.

Mõniste külas asub 2 biotiiki. Fekaaliveo teenust on võimalik tellida kohalikult ettevõtjalt ja OÜ-lt Lõunapiim.

Prügiveo teenust osutab Ragn- Sells AS. Korterühistutel ja majaomanikel on sõlmitud prügiveo lepingud.

Mõniste külas asub ohtlike jäätmete kogumispunkt, mis on 2009. aastal nõuetele vastavaks ehitatud.

Kaupluste juures asuvad pakenditaara kogumiskastid.

Külas puuduvad spordiasutused. Lõuna-Eesti Päästkeskuse Mõniste päästekomando nõusolekul on võimalik kasutada pisikest saali sisetreeninguteks. Noortekeskuse hoones on võimalik kasutada mõningaid jõusaali seadmeid.

Mõniste piirkonna lapsed käivad koolis Kuutsi külas, mis asub ca 5 km kaugusel. Transpordi kooli ja koolist koju tagab Mõniste Vallavalitsus. Mõniste Kooliga ühises majas asub ka lasteaed, kus on 2 rühma.

Alates 2000. aastast õpivad Mõniste Kooli õpilased uues hoones, mis on ehitatud kõiki kaasaja nõudeid silmas pidades. Koolis on kaasaegne arvutiklass, muusikaõpetuse klass, jõusaal ning renoveeritud köök.

Pangateenuseid on võimalik kasutada Swedbanki klientidel pangabussis ja SEB Panga klientidel Mõniste sides.

Valla hallata on üks korter paneelmajas, kuhu on rajatud sotsiaalkorter isikutele kellel elamistingimused puuduvad või on ebainimlikud.

4.4 Heakord

Piirkonna heakord erineb paiguti. On korras majapidamisi ja korrastamist vajava ümbrusega majapidamisi. Küla ilmet rikuvad kokkuvarisemisohus väetisekuur Võru – Valga maantee ääres ja vanad eraomandis olevad sovhoosiaegsed sigalahooned. Ka vajab heakorrastamist eraomandis olev bussijaam, mis asub Võru – Valga maantee teeristis. Igal kevadel toimuvad heakorratalgud, kuhu koguneb suur hulk hakkajaid külaelanikke.

4.5 Ühendused, ettevõtted, asutused, rajatised

- Mõniste Vallavalitsus
- Mõniste raamatukogu koos avaliku interneti punktiga (3 arvutit)
- postkontor , tühjendatav kirjast
- perearstipunkt koos hambaravikabinetiga
- kaks kauplust (Antsla TÜ ja OÜ Esperance)
- Lõuna – Eesti Päästkeskuse Mõniste päästekomando
- ohtlike jäätmete kogumispunkt
- OÜ Lõunapiim kontor,töökoda
- bussijaam,
- AS Elion Ettevõtted aparatuuriruum
- eraomandis olev väetisekuur, sigalate ja lautade hooned
- 3 saekaatrit, millest üks töötab
- Hüti Konverentsitalu

Tegutsevaid MTÜ-sid on piirkonnas kolm:

1) MTÜ Mõniste Maanaiste Selts - tegeleb külaelu edendamise, kultuuri ja traditsioonide säilitamise, tervise- ja kodukultuuri edendamise ja vaba aja veetmise korraldamisega eakamatele inimestele.

2) MTÜ Ääremaa Noored , kelle eesmärkideks on mitmekesistada Mõniste küla elanike, eeskätt laste ja noorte võimalusi vaba aja veetmiseks; piirkonna elanikele, sealhulgas noortele, tingimuste loomine tegutsemaks vaba tahte alusel väljaspool perekonda, õppekava ja tööd oma vaimse ja füüsilise arengu soodustamiseks; samuti piirkonna looduse, kultuuripärandi ja arenguvõimaluste tundmaõppimine, keskkonna- ja loodusekaitse probleemidega tegelemine, keskkonnavalase teadlikkuse tõstmine, säästliku ja tervisliku eluviisi propageerimine, harrastustegevuse ja kultuurielu elavdamine ning mitmekesistamine, elanike ühiskondliku aktiivsuse tõstmine.

3) MTÜ Hürova eesmärgiks on Hürova küla elu korraldamine ja edendamine, infrastruktuuride väljatöötamine ja arendamine. MTÜ Hürova korraldab kohaliku elu arendamiseks kohtumisi, seminare, kokkutulekuid, esindab ja osaleb ühingut ja tema liikmeid puudutavate küsimuste lahendamisel, organiseerib ja korraldab kohalikku kultuurielu, levitab ühingu tegevust puudutavat informatsiooni, korraldab ja arendab turismi-, keskkonnakaitse- ja muinsuskaitsealast tegevust.

4.6 Turvalisus

Turvalisuse eest piirkonnas vastutab konstaabel. Mõniste vallal on ühine konstaabel Varstu vallaga, mis välistab tema pideva kohaloleku. Konstaabel ei ole Mõniste valla elanik, vaid elab Sõmerpalu vallas, meist peaaegu 25 km kaugusel. Turvalisuse tagamisel on meie külale suureks abiks Lõuna – Eesti Päästkeskuse Mõniste päästekomando. Probleeme on olnud vargustega.

Üldiselt on meie külas turvaline ja rahulik elukeskkond, sest piirkond on väike ja kõik teavad - tunnevad üksteist. Naabrivalve justkui toimiks ilma käivitamata.

Valgustatud kõnniteede ja jalgrattateede rajamine looks turvalisema keskkonna elanikele, sest küla asub suurte riigimaanteed ääres mida mööda sõidab hulgaliselt veoautosid.

4.7 Elanikud

Mõniste piirkonnas elab 01.01 2009 aasta seisuga 339 elanikku. Mõniste küla on piirkonnas suurim, 221 elanikuga

Tabel Elanike arv Mõniste piirkonna külades aastail 1994 - 2009

Küla	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	01-01-2009
MÕNISTE PIIRKOND																
Hürova	40	38	38	38	35	31	31	31	26	27	27	24	26	27	22	24
Hüti	35	38	42	39	37	36	35	35	36	38	39	37	36	36	35	37
Kallaste	36	32	36	36	34	33	31	30	30	30	30	28	28	25	25	25
Mõniste	284	269	262	253	251	250	251	248	253	243	236	239	247	241	226	221
Parmupalu	37	36	36	41	44	42	38	41	35	32	30	28	30	33	32	32
kokku																339

Küla inimkapital on elanike vanulise suhte poolest väga arenemisvõimeline. Eakaid on suhteliselt vähe ja lapsed ning töövõimelised elanikkonda ülekaalus, mis annab külale suure arengupotentsiaali tulevikuks.

Valdava osa küla elanikkonnast moodustavad elujõulised pered, kes on koostööaldisid ja teotahelised. Kogu elanikkonna haridust ja erialast ettevalmistust on objektiivsete andmete puudumisel raske hinnata. Olemasoleva info põhjal võib öelda, et nooremast elanikkonnast omab küllaltki suur protsent kõrgharidust. Kõige rohkem on kesk- ja kesk-eri haridusega elanikke. Eakamad on haridustaseme poolest valdavalt põhiharidusega, mille on tinginud aastatetagune koolitussüsteem. Järjest aktiivsemalt osaletakse täiendkoolitustel ja täiskasvanute ümberõppel. Teadmisi käiakse omandamas ka naaberriigis Soomes.

4.8 Koostöö

Hetkeseisuga ei ole piirkonna elanikkond veel väga aktiivne kaasa lööma aga loodame, et see muutub aja jooksul. MTÜ Ääremaa Noored on suutnud nakatada oma aktiivsusega juba nii mõnegi külaelaniku, kes teeb tasapisi koostööd tulevikule mõeldes. Olgu selleks siis hoogtööpäevad või ühised arutelud külaelau arendamiseks.

Hetkel puuduvad külaelanikel ühised ettevõtmised. v.a. igakevadine hoogtööpäev.

Möödapääsmatult vajalik on koostöö Mõniste Vallavalitsusega, seda nii piirkonna kui valla arengukava silmas pidades, planeerides tegevusi ja hiljem tegevusi ellu viies. Olulisel kohal on koostöö MTÜ-de, ettevõtjate ja teiste piirkondade esindajatega.

4.9 Elulaad

Traditsiooniliselt on piirkonnas tegeldud põllumajandusega. Mõniste küla territooriumil asus Mõniste Sovhoosi keskus koos sigalate ja noorkarjalaudaga. Tähtsamaks tegevusalaks oligi loomakasvatus.

Enamusel elanikest on oma aiamaa, kus kasvatatakse pere otstarbeks puu- ja juurvilju, köögivilju ning marju.

Ettevõtlusega tegelevad mitmed isikud.

Mõniste küla on kunagisest sovhoosikeskusest tingituna tihedalt asustatud. Küla keskel on 4 suuremat paneelmaja ning 4 väiksemat kortermaja. Eramajad paiknevad hajusamalt kogu piirkonna territooriumil. Omandireformi käigus on korteriomandid elanikel erastatud. Loodud või loomisel on korteriühistud.

4.10 Mõniste piirkonna SWOT analüüs

TUGEVUSED <ul style="list-style-type: none">• tugev omakultuuri- ja identiteeditunne, säilinud ühistegevus• valla hea maine• mitmekeskne ja puhas looduskeskkond• interneti kättesaadavuse kasv• raamatukogu kujunemine teabekeskuseks• mitmekesine väikeettevõtlus• kohalike elanike omaalgatus• kompetentne perearstikeskus ja hambaravi olemasolu• kodutute ja heidikute puudumine• tegutsev ja väljakujunenud põllumajandussektor• turvalisus• naabrivalve (kõik teavad ja tunnevad kõiki)• Mõniste päästekomando• kahe kaupluse olemasolu• ohtlike jäätmete kogumispunkt	NÕRKUSED <ul style="list-style-type: none">• elanikkonna vananemine ja vähenemine• madal palga ja elatustase• kaugus keskustest, mis takistab ettevõtlustegevust• teatud erialaspetsialistide vähesus• külas mitmed heakorrastamata omandid• noorte lahkumine külast• huvitegevuse vähesus• ühisveevärgi ja joogivee halb kvaliteet• töökohtade vähesus
VÕIMALUSED <ul style="list-style-type: none">• mitmesuguste puhkamis- ja vaba aja veetmise võimaluste täiendamine• ööbimisvõimaluste loomine• suurem koostöö ettevõtjate ja avaliku sektori vahel	OHUD <ul style="list-style-type: none">• turvalisuse nõrgenemine –Vastse- Roosa piiripunkti sulgemine• konstaabel on kahe valla peale• ääremaa süvenemine• töötuse kasv

<ul style="list-style-type: none"> • külaliikumise hoogustumine • joogivee kvaliteedi parandamine (suur rauasisaldus joogivees) • amortiseerunud vee- ja kanalisatsioonitrasside ning reoveeseadmete väljavahetamine • perearstikeskuses täiendavate tervishoiuteenuste pakkumine (taastusravi, massaaž, apteek) • kaasata rohkem noori oma koduküla arengu hüveks, et noored ei lahkuks oma kodukohast 	<ul style="list-style-type: none"> • süvenev alkoholismi problem • ebakindlus tuleviku suhtes • noorte lahkumine maalt
--	---

Lähtudes piirkonna tugevatest külgedest, kasutades ära võimalusi ja püüdes vältida ohte, on perspektiivikas arendada järgnevaid valdkondi:

- Ühistegevus – oluline külaelu intensiivistamiseks, et soodustada haaravaid ühisüritusi ja ettevõtmisi, luua ühtekuuluvustunnet. Ühistegevuse aktiveerimiseks on tarvis arendada seltsitegevust. Vajalik luua ühised traditsioonid külale. Heakorrapäevadel koos tegutsemine lähendab külaelanikke ja loob meeskonnatunde. Arendades seltsitegevust muutub elanike elu rutiinivabaks, põnevamaks. Tiheneb omavaheline suhtlemine, ühtekuuluvustunne.
- Infrastruktuur – täisväärtusliku elukeskkonna säilimiseks on esmatähtis infrastruktuuride edasiarendamine ja täiendamine (trassid, kanalisatsioon, tänavavalgustus, teede korrashoid)
- Heakord – üldkasutatavate objektide heakord, mis tagab külale ilusa ja puhta väljanägemise. Esmalt algab heakord siiski meie igapäevase kodu
- Ettevõtlus – töökohtade olemasolu hoiab inimesi oma kodukohas, samuti hoiab noori ja haritud inimesi lahkumast. Ettevõtluse arenedes saavutame tunde, loome uusi töökohti, mis omakorda suurendab valda laekuvat maksutulu, mille abil on omavalitsusel võimalik rohkem rahalisi vahendeid suunata külade elu-olu parendamiseks.
- Info ja mainekujundus - informatsiooni kättesaadavus tagab külale tunde. Oluline on mainekujundus ja pakutavate võimaluste tutvustamine avalikkusele. Tähtsal kohal viitade olemasolu. Küla logo väljatöötamine.

4.11 Mõniste piirkonna tegevuskava 2009 - 2015

Tegevus/projekt	Aeg	Elluviija/Partner	Eesmärk
Mõniste keskuse teede remont nii valla kui riigiteed	2009 - 2015	Vallavalitsus, teede omanikud	Teede läbitavuse tagamine igal aastaajal
Mõniste bussijaama heakorrastamine	Pidevalt	Omanik, Mõniste küla elanikud	Korras bussijaam
Lasketiiru väljaarendamine	2009 - 2015	Mõniste küla elanikud, Kaitseliit	Vaba-aja tegevuste ja spordi arendamine
Pargi heakord ja avalike kohtade regulaarne hooldus	Pidevalt 2009 - 2015	Vallavalitsus, küla erlanikud	Heakorrastatud park ja avalikud kohad
Spordipargi rajamine	2010-2012	Vallavalitsus, MTÜ-d, fondid	Sportimisvõimaluste parandamine
Õppereiside ja koolituste korraldamine	2009-2015	MTÜ Ääremaa Noored, MTÜ Mõniste Maanaiste Selts, fondid	Õppereiside ja koolituste korraldamine
Maanaistepäeva tähistamine	2010-2015	MTÜ Mõniste Maanaiste Selts, fondid	Traditsiooniline üritus
Päevakeskuse loomine	2010-2015	Vallavalitsus, MTÜ-d, fondid	Vaba aja veetmise võimaluste mitmekesistamine erinevatele huvigruppidele
Mehkamaa Triatlon	Juulis igal aastal	MTÜ Ääremaa Noored, Mõniste Vallavalitsus, Mõniste Kool, Mõniste Rahvamaja	Rahvasprodi propageerimine
Jüriöö jooks	23.04 igal aastal	MTÜ Ääremaa Noored, Mõniste Vallavalitsus, Mõniste Kool, Mõniste Rahvamaja	Rahvasprodi propageerimine
Mõniste külapäevad	Igal neljandal aastal, järgmine toimub 2012	MTÜ Ääremaa Noored, Mõniste Vallavalitsus, Mõniste Kool, Mõniste Rahvamaja	Sõprussuhete arendamine mõniste, lümanda, Viimsi ja Vaivara valla vahel
Mõniste avatud noortekeskuse ringide tegevus (näputöö, näitering, kokandus,	pidevalt	MTÜ Ääremaa Noored, Mõniste Vallavalitsus, Võru Maavalitsus	Tegevused Mõniste ANK-is

loodusring jne)			
Kodukandipäevad Mõniste pargis	2011	Mõniste Vallavalitsus, Mõniste Rahvamaja, kõik Mõnistes tegutsevad MTÜ-d, seltsingud, ettevõtted	Traditsiooniliste ürituste korraldamine
Noortebändide festival	2010 august	MTÜ Ääremaa Noored, Leader- programm	Noortekeskuse bändile ja teistele noortebändidele esinemisvõimaluste pakkumine, koostöö noorte vahel
Ääremaade noorte spordivõistluste korraldamine	2010 suvel Lümandas, 2011 suvel Mõnistes	MTÜ Ääremaa Noored, Mõniste Vallavalitsus, Mõniste Kool, KOP	Noorte koostöö arendamine
Osalemine Vaivara valla huvikeskuse 100.aastapäeva tähistamisel	2010 juunis Vaivaras	MTÜ Ääremaa Noored, Mõniste Rahvamaja	Koostöö edendamine nelja ääremaa valla vahel
Osalemine Lümanda valla külapäevadel	2011	MTÜ Ääremaa Noored, Mõniste Rahvamaja	Koostöö edendamine nelja ääremaa valla vahel
Osalemine Viimsi valla Prangli saarte päevadel	2012	MTÜ Ääremaa Noored, Mõniste Rahvamaja	Koostöö edendamine nelja ääremaa valla vahel
Noortekeskuse hoone rekonstrueerimine	2009 - 2011 PRIA meede 3.2	MTÜ Ääremaa Noored, Mõniste Vallavalitsus,	Noortekeskuse tegevusteks tingimuste parandamine
Piirkonda kuuluvate küladel elanike koosolekud	Kaks korda aastas märtsis ja septembris	Mõniste Vallavalitsus, mtüd, seltsingud, ettevõtjad	Külaelanike soovide ja vajaduste väljaselgitamine, tagasiside andmine, projektimeeskondadesse uute liikmete leidmine
Koolituste ja seminaride korraldamine erinevatele sihtrühmadele	Igal aastal	MTÜ ääremaa Noored, fondid	Täiskasvanutele erinevate koolituste korraldamine
Suveetendus Karisöödi pargis	Juulis, augustis	MTÜ Ääremaa Noored, kutseline teater	Külaelu elavdamine
Tootmistegevuse laiendamine, vanade laudahoonete ja katlamaja kasutusele võtmine	2010 - 2015	OÜ Lõunapiim	Uute töökohtade loomine

5 SARU PIIRKOND

Saru piirkonna moodustavad Saru ja Kuutsi külad.

5.1 Ajalugu

Piki Mustjõe orgu ribana paikneva Saru küla ametlikuks sünniks võib pidada tema esmamainimise aastat 1384 (*Sarrego*). Siis kuulus Saru küla mõisnik von Uexüllile. Tõenäoliselt elati Sarus ka muinasajal, sellest annavad tunnistust kiviaegsed juhuleiud.

1684. a rootslase Olof Zvisti loodud kaardi järgi mainitakse Saru küla Sarve küla nime all (*Sarwe* kylla). Näitena võib tuua mõned talude ja nende peremeeste nimed: *Uskon Peep*, *Perro Hindrick*, *Kabacko Peeter*, *Alsky Jöcko*, *Lennert Hans*, *Kebble Hans* jne. Kui võrrelda neid nimesid tänapäeva Saru küla koha- ja talunimedega, siis on kindlasti ära tuntavad Uskuna, Alska, Linnardi, Põro ja Keveli nimed. Arvatavalt võib neid pidada ka vanimateks taludeks Saru külas.

1694. a Rootsi kuninga Karl XI käskkirjaga loodi Hargla kihelkond ning Saru ja Mõniste said kuuluma selle alla. Toona kuulusid Saru karjamõis ja Mõniste peamõis veel Uexüllidele. 18. saj. läksid Saru ja Mõniste mõis von Kosküllide alluvusse. Rahvapärимuse kohaselt olevat Kosküllide valitsemisaeg olnud talurahvale väga raske. 1873. a omandas Mõniste ning Saru mõisad Bernhard von Wulf. Võrreldes Kosküllidega olid Wulfid palju inimlikumad ning vastutulelikumad, Mõniste ja Saru rahval on neist ainult head mälestused.

20. saj suurimaks tööstuseks ja tööandjaks Saru külas sai Jaan Tamme ja Bernhard Kuuse metsatööstus, mis rajati 1922-1923 a Hargla aladega külgnevasse alasse. Tööstuse asetses kitsarööpmelise raudtee ja Mustjõe vahelises piirkonnas. Mustjõege kasutati justkui konveieri või estakaadina, kuna palgid parvetati otse saeveski juurde, kust kettülekande mehhanismiga tõmmati nood otse tehasesse. Saru metsatööstus arenes ka Saksa okupatsiooni ajal, mil Sarus töötasid sõjavangid, toodeti enamasti liipreid, mis liikusid edasi sõjatandrile. Nõukogude aja saabudes investeeriti suuresti Saru lauatehasesse, ehitati uued tehased, estakaadid. 1961.a valmis Saru lauasehhis klorofüll-karotiinpasta tsehh, milline esmakordselt Eesti NSV-s hakkas tootma männiokastest klorofüll-karotiinpastat. See tehas oli ainulaadne ka Nõukogude Liidu raames. Saru eksperimentaalkeemiatesehhis saadud toodangut testiti ja analüüsiti Leningradi Instituudis. Toodetud pastale ja ekstraktile leiti rakendust nii kosmeetikas kui ka põllumajanduses (hambapasta, nahakreemid, loomasöödalised). Võib väita, et Saru metsatööstus on järjepidevalt töötanud 85. aastat. Praegu on tööstus AS Viljandi Aken ja Uks omanduses.

5.2 Paiknemine

Saru ja Kuutsi külad asuvad Võru Maakonnas, Mõniste vallas. Tegemist on naaberküladega. Küladel on ühine piir Mõniste valla Tursa ja Kallaste küladega ning Valga Maakonnaga. Maakonnakeskuseks olev Võru linn paikneb umbes 45 kilomeetri kaugusel, vallakeskus jääb 5-7 kilomeetri kaugusele. Külad asuvad nii maakonna kui ka valla äärealadel. Saru küla läbib Valga-Võru maantee. Kuutsi küla paikneb u 1 kilomeetri

kaugusel eelnimetatud strateegilisest maanteest. Valga-Võru maantee olemasolu on külade arengut silmas pidades mainimist väärt, kuna ääremaal asetsevatel küladel on otsene juurdepääs maakonnakeskusele, kuid probleemiks on tee küllaltki vilets olukord ja hoolduse vajaka jäämine, kuna maakonna jaoks pole see esmase tähtsusega tee.

Positiivsena saab nimetada külade paiknemist Karula Rahvusparki läheduses ning Mustjõe ja Koiva jõe vahetut lähedust, samuti Läti Vabariigi ligidal asetsemist.

5.3 Infrastruktuur

Füüsilisest infrastruktuurist on olemas elekter, teed, sideteenused (sh postkastid), vesi, kanalisatsioon Saru lauatehase territooriumil, prügimajandus. Probleeme esineb prügimajandusega, sest olmejäätmeid kiputakse looduslikult kaunitesse paikadesse ja metsa viima, kõigil külaelanikel pole soetatud jäätmekonteinerit ja neil puudub sel juhul ka jäätmekäitlusleping.

Kruusateedel on eriti suvisel perioodil suur liiklus, mistõttu on teede ääres elavatele inimestele probleemiks teelt tulev tolm. Lahendus oleks kruusateede tolmuvabaks muutmine. Tegemist on riigiteedega ja senini pole riik leidnud selleks vajalikke vahendeid. Teede olukord Valga-Võru maanteelt suunduvatel küladesse viivatel teedel jätab tugevasti soovida. Teed on tõeliselt kehvast seisukorras. Samuti puuduvad mitmed asulapiirkonda märkivad teeviidad, eriti probleemne on olukord Saru külas.

Bussiliiklus on harv, seega on liiklemine ühistranspordiga raskendatud, samas pole ka sõitjate arv kuigi suur.

Sotsiaalsest infrastruktuurist on olemas külaelanike koostöö, seda rohkem Saru küla Kuutsipoolses osas. Külal on olemas telefoniside läbi Elioni võrgu ja mobiillevi EMT, Elisa ja Tele 2 võrgus. Mobiilside kvaliteet pole hea, probleemiks on arvatavasti Läti piiri lähedus. Kahjuks puudub digitaaltelefoniside.

Aktiivset uute majade ehitust külas ei toimu, pigem renoveeritakse vanu elamuid..

Interneti kättesaadavus Saru küla Valga maakonna poolses osas asuvas tööstuspiirkonnas on väga hea, nii Kuutsil kui ka Sarus tegutseb avalik internetipunkt. Saru küla läänepoolses osas eksisteerib kvaliteetne Wifi leviala kogu elamupiirkonna ulatuses.

Külad on elektrifitseeritud.

Sarus on avatud kaks kauplust.

5.4 Elanikud

Saru piirkonnas on 01.01 2009 aasta seisuga 405 elanikku. Saru küla on piirkonnas ja ka vallas suurim, 311 elanikuga

Tabel. Elanike arv Saru piirkonna külades aastail 1994 – 2009

Küla	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	01-01-2009	
SARU PIIRKOND																	
Saru	371	370	379	372	370	366	356	349	348	345	334	320	307	316	320	311	
Kuutsi	129	131	140	141	134	129	123	125	116	114	112	102	102	103	100	94	
																kokku	405

Saru küla tööstuspiirkonnas elavatest elanikest on suur osa muulasi, kes on Sarus paiknevasse puidutööstusesse alates 1960-st aastatest tööle suunatud ja hiljem paikseks jäänud. Rahvuste lõikes on kõige enam ukrainlasi, venelasi, valgevenelasi. Võib öelda, et Saru külas elavad slaavi rahvusest elanikud on suurelt jaolt sulandunud külakogukonda, slaavlaste ja eestlaste vahel välja jättes mõned erandid.

Küla probleemiks on rahvaarvu vähenemine ja noorte lahkumine külast.

Külal on olemas väärtuslik inimkapital, mis väljendub haritud ning kogemustega inimestes, kellel on oskused, teave, kogemused, toomaks külla rohkem ressursse, et tõsta kohaliku elukvaliteeti ja elatustaset

5.5 Koostöö

Kuna Saru küla on suuresti uinunud küla, siis on koostöö vallas veel palju tööd teha. 2008 aastal võttis meie küla rahvas aktiivselt osa „Teeme ära“ kampaaniast; toimunud on ühine jaanituli.

Kohalik puidutööstus AS Viljandi Aken ja Uks on edaspidise koostöö suhtes positiivselt meelestatud.

Küla soovib ja peab vajalikuks teha tulemuslikku koostööd kohaliku vallavalitsuse ja – volikoguga, et toimuks vastastikune operatiivne infovahetus ja vallaelarve koostamisel arvestataks külaelanike ettepanekutega külasse puutuvatele probleemidele lahenduste otsimisel, samuti naaberküladega, eeskätt just kultuuri- ja ühisürituste vallas. Samuti on mõttekas koos naaberküladega ellu viia ühiseid koolitusprojekte näiteks külaaktiivi liikmetele. Lisaks loodetakse positiivsele koostööle mitmesuguste fondidega, kust on võimalik taotleda rahastamist erinevatele projektidele.

5.6 Heakord

Saru küla olukord heakorra osas pole just kõige parem. Probleemsed on võsastunud külasisesed teeääred ja kinnistute läheduses niitmata hein. Olukorra parandamiseks oleks tarvis regulaarsete heakorratalgute organiseerimine. Samuti on tarvilik ka niitmiseks ja võsalõikamiseks vastav tehnika. Seda on tarvis ka külaplatsi hooldamiseks Eeldatavasti just regulaarselt toimuvad heakorratalgud võiksid olla üheks koostööimpulsiks külaelanike vahel.

5.7 Küla asutused, ettevõtted, rajatised

Kuutsi küla peamisteks asutusteks on Mõniste Kool, Mõniste Rahvamaja ja Mõniste muuseum. Samuti asub siin Kuutsi raamatukogu ja avalik internetipunkt. Kuutsist on kujunenud omaette haridus- ning kultuurikeskus, kuhu käivad kokku inimesed üle kogu valla ja ka naabervaldadest. Mõniste muuseum on külastuspaigaks nii kohalikele kui ka välislastele.

Saru küla suurimaks asutuseks on seal paiknev puidutööstus, suurim tööandja vallas - AS Viljandi Aken ja Uks. Avatud on avalik internetipunkt. Külal on külaplats, mille korraldatakse jaaniõhtuid. Plaanis on külaplatsi edasine arendamine. (Platsi tasandamine, haljastus).

Saru külas asub Alaveski loomapark, kus külastajad saavad tutvuda erinevate loomaliikidega. Pargis elavad karu, metssead, hirved, ilves, faasanid jpt.

5.8 Majapidamiste ja talude olukord

Saru lauatehase piirkonnas elatakse valdavalt kortermajades. Eksisteerib ka pooltühje korterelamuid, seal on olukord eriti problemaatiline. Kortermajadel puuduvad ühistud. Ühistute moodustamise katseid on olnud mitmeid, kuid valdavalt jääb peale elanike kitsarinnalisus ja väiklus. Ei mõelda sellele, et tegelikult saab igakuise investeeringuga korterelamute katused ja trepikojad korda teha.

Saru ja Kuutsi küla tootmistalud:

OÜ Lõunapiim – piimakarjakasvatus

Lempo Musta Peede talu – piimakarjakasvatus, seakasvatus, teraviljakasvatus

Marju Malsa Varbola talu – piimakarjakasvatus

Urmas Tulviste Mäe-Pulli talu – lambakasvatus

Rein Kõivu Alaveski talu – faasanikasvatus ja metsseakasvatus

Ülar Koemetsa Sooveere talu - teraviljakasvatus

5.9 Mittetulundusühingud ja seltsingud

-Alaveski Loomapark MTÜ

-MTÜ Lõuna Eesti Jahikoerte Õpetamise Selts -tegeleb jahikoerte õppe ja kogu jahinduse edendamise ja propageerimisega.

-Saru küla seltsing.

5.10 Saru piirkonna SWOT analüüs

<p>TUGEVUSED</p> <ul style="list-style-type: none"> alg- ja põhihariduse saamise võimalus kodu lähedal külas on olemas töökohad puhas looduskeskkond ja puutumatu loodus küla läbib Valga-Võru maantee koostööaldid ja aktiivsed inimesed külas külaelu juhib initsiatiivgrupp küla territooriumil paiknevad mitmed vaatamisväärsused hea koostöö erinevate vallavalitsuse hallatavate asutuse ja kolmada sektori vahel üldine keskkonnaseisund on hea puuduvad suured keskkonnareostajad jahinduse ja kalanduse võimalused peamise infrastruktuuri olemasolu head eeldused puhkemajanduse ja loodusturismi arenguks on olemas potentsiaal alternatiivsete tootmisharude tekkeks ja arenguks külas on tegutsevaid mittetulundusühing ja seltsing atraktiivsed ühisüritused olemas ainulaadsed taimekooslused, männikud 	<p>NÕRKUSED</p> <ul style="list-style-type: none"> laste arvu vähenemine elanikkonna vananemine sõltuvus sotsiaalabist kohati ebapiisav telefoniside kvaliteetse tööjõu vähesus kogukonnal puudub kooskämiskoht vähesed teadmised toetuste taotlemise kohta, kompetentsi puudus tolmused kruusateed, vilets asfaldilt mahasõit kruusateedele harv bussiliilus sääskede rohkus
<p>VÕIMALUSED</p> <ul style="list-style-type: none"> kogukonnale kooskämiskoha rajamine täiendavate vahendite leidmine projektitöö kaudu koostöö naaberkülade ja vallavalitsusega erinevates valdkondades võimalikult paljude külaelanike kaasamine ühistegevusse küla tutvustamine väljapoole projektide kaudu vahendite hankimine küla arengu seisukohalt oluliste ettevõtmise rahastamiseks vabatahtliku töö propageerimine turismiobjektide ja vaatamisväärsuste korrastamine kogukonnateenuste arendamine elanike keskkonnateadlikkuse suurendamine avatus 	<p>OHUD</p> <ul style="list-style-type: none"> sotsiaalprobleemide levik elanikkonna jätkuv vananemine elatusaseme vähenemine kasv võrreldes Eesti keskmisega bussiliikluse halvenemine tööjõuliste inimeste vähenemine külaaktiivi eestvedajate läbipõlemine turismi arenguga kaasas käivad ebameeldivused kohalikele elanikele (müra, prügi jms) inimeste aktiivuse langus, väljaränne

• ümberõppe võimalused	
------------------------	--

5.11 Saru piirkonna tegevuskava 2009 - 2015

Tegevus/projekt	Aeg	Elluviija/Partner	Eesmärk
Saru Lauatehase asula teeviida paigaldamine		Elanikud	Teeviit aitab küla paremini üles leida
Heakorrapäevade korraldamine		Elanikud	
Saru Lauatehase piirkonnas üleliigsete kuuride lammutamine			Kasutuseta kuuride lammutamine parandab heakorda, väheneb tuleoht
Haljastuse korrastamine			
Trimmer – võsalõikuri soetamine			
Külaplatsi väljaehitamine, lava ehitamine		Viljandi Aken ja Uks AS	Kooskäimiskoht
Saru bussijaama ümbruse korrastamine ja juurdesõidutee korrastamine ja haljastus		Mõniste Vallavalitsus, teede omanikud	
Bussiootepaviljon Saru Lauatehase teeristi			
Jaanipäeva iga-aastane korraldamine			
Korteriühistute loomine			
Joogivee kvaliteedi tõstmine (tsentraalse)			
Teeviitade paigaldamine			
Mobiilsidelevi parandamine (ühiselumupoolses osas)			Ühiselumupoolses osas levi paranemine
Valla esindajatega avalike arutelude korraldamine info jagamise eesmärgil		Elanikud, Mõniste Vallavalitsus	Vallal peaks huvi olema kuidas külades elatakse ja pidusetakse
Ujumiskohtade korrastamine Mustjõe ääres			Saru mõlemas otsas jõe ääres ujumiskohad, mille juurde on hea ligipääs

Sildade taastamine			Ripp- või teistlaadi sillad on taastatud
Tuletõrje veevõtukoha korrastamine Sarus ja Saru Lauatehases			Nõuetele vastavusse viimine, tuleohutus.
Grillkoha kujundamine Mustjõe äärde			Peatumiskoht kanuutajatele
Palliplatside väljaarendamine			
Mänguväljakute arendamine			
Alaveski loomaparki hundiaedik	2009	MTÜ Alaveski Loomapark	PRIA meede 3.2
Alaveski loomapargi hirvede ja metssigade aedik		MTÜ Alaveski loomapark	PRIA meede 3.2
Noorte jahisportlaste projekti elluviimine	2009	MTÜ Alaveski Loomapark, jahisportlased	Leader-programm
Noorte tehnikaspordi arendamine	2009-2013	Luuakse vastutav organisatsioon, seni ka MTÜ Alaveski Loomapark	kartcrossi bagide soetamine ja ringi käivitamine
Alaveski loomapargi parendamine	2010-2013	MTÜ Alaveski Loomapark	
Tuulepargi rajamine Kuutsi külla	2009 – 2015	Ettevõtjad, MTÜ-d Mõniste Vallavalitsus, Fondid	Kuni 6 tuulegeneraatorit võimsusega 0,5 – 25 KW.
Energiaklassi/õppeklassi rajamine	2009 – 2015	Ettevõtjad, MTÜ-d Mõniste Vallavalitsus, Fondid	Energiasäästu ja energiatootmise erinevad võimalused, tutvustamine
Kuutsi küla tänavavalgustuse rajamine	2009 – 2015	Ettevõtjad, MTÜ-d Mõniste Vallavalitsus, Fondid	Rohelisel energial põhinev, keskkonnasäästlik
Mustajõe ja Vaidva jõe äärde puhkekohtade rajamine	2009 – 2015		Lõkkekohad, piknikuplatsid jne
Mustajõe ja Koiva linnuvaatlusradade- ja tornide rajamine ja			

arendamine. Orhideede vaatlusrada.			
Taastuvenergeetika alased uuringud, energiatootmiseseadmete tootmine	2009 – 2015	Ettevõtjad, MTÜ-d, fondid, Leader-programm	
Mõniste muuseumi mammutiküttide asula arendamine		Muuseum	Mesoliitikumi – neoliitikumi ajastu leidudele tugineva õppepargi rajamine
Nostalgiakeskuse rajamine		Muuseum	

6 VASTSE-ROOSA PIIRKOND

Vastse - Roosa piirkonda kuuluvad Vastse – Roosa, Peebu ja Tundu külad.

6.1 Ajalugu

Vastse-Roosa vald moodustati 1866. aastal. 1920. aastal jäi Vastse-Roosast riigipiiri ajamisel suurem osa ühes valla, koolimaja ja teiste kogukondlike asutustega Lätile. 11.02.1921. aastal Valga maakonna kindlaks määramisel jäi Vastse-Roosa endiselt Võru maakonna alla. 1933. a. toimus Vastse-Roosa valla likvideerimine, liideti Vana-Roosa vallaga. 1939. a. liideti Varstu vallaga. 01.09.1945. a. alustas tööd Vastse-Roosa Küla TSN Täitevkomitee, mis seoses külanõukogude reorganiseerimisega likvideeriti 1. juulist 1954 ja liideti Mõniste Külanõukoguga. Seoses Eesti taasiseseisvumisega 1991. a. muutus Mõniste vallaks.

01.10.1919. a. kolis iseseisev 4-klassiline Vastse-Roosa algkool härrastemajja. Kuni 1928. aastani oli koolis 4 klassi, 1928. a. sügisel avati 5. klass ja 1929. a. 6. klass. 1929/1930 a. oli 6 klassi- 2 õpetajat ja 30 õpilast. 1936. a. valmis uus koolimaja, mis oli ka 6-klassiline, kuid hiljem muudeti kool taas 4-klassiliseks. Koolimaja on valmistatud Hans Kõlli projekti järgi ja ehitajateks olid kohalikud inimesed. 1. novembril 1939. a. oli 6 klassi ja õpilasi kokku 62 ning klassikomplekte 2. Kool sulges ukse 1972. a. Alates 1992. a. asub Vastse-Roosa Algkooli majas Vastse-Roosa Piirivalvekordon.

Postiagentuur avati Vastse-Roosa vallamajas 20.05.1924. aastal, mis toimis seal kuni 1944. aastani. Mõnistesse viidi üle 60-ndatel, kuid nimi oli Vastse-Roosa sidejaoskond. 80-ndatel muudeti nimi Mõniste sidejaoskonnaks.

1920.-1940. aastani tegutsesid külas Tundu Veeühistu ja Jäärajaam. Vastse – Roosa Vesiveski on ehitatud 1909 a. Veeühistusse koondusid taluperemehed sookuivenduse eesmärgil jasuuremate veekogude omanikud.

Vastse-Roosa esimese poe asutas Pudan mõisa moonamajja. Ta kauples rauakaupade, majapidamistarvete ja viinaga. Pood likvideeriti 1940 a. Teine pood töötas kuni 1960. aastani (Ferdinand Kütt). Küti poolt toodi kauplus 1968 a. veskimajja, nimeks sai „Vaidva kauplus,“ kus töötas kuni 1992. aastani. Hiljem hakkas käima autokauplus, mis käib praeguseni üks kord nädalas. 1993. a. alustas Metsavenna pood, mis töötab tänaseni.

Vastse-Roosa vallakohus moodustati 1866. a. 1890. a. läks see aga Ape vallakohtu alla. Vastse-Roosa Masinatarvitajate Ühisus – loodi 4. juuli 1920. a. ja likvideeriti 1950. a. Vastse-Roosa Raamatukogu Seltsi segakoor – 1920-1941
Kodutütred ja Naiskodukaitse- asutati 3.02.1929. a., asutajaliikmeid 12.
Noorkotkad ja Kaitseliitlased- 1930. ja 1933. a.
Vastse-Roosa Raamatukogu Selts –loodi 1925. a.

6.2 Paiknemine

Vastse-Roosa küla asub Võru maakonna lõunapoolsemas tipus Mõniste vallas, küla piirneb Läti Vabariigiga. Esimene naabერიიги linn asub 3 km kaugusel Ape linn. Vallakeskusest asume 7 km kaugusel, kool ja lasteaed asuvad 10 km kaugusel. Küla läbib Mõniste-Ape maantee, mis on kohati ohtlik kuna liiklus on tihenend just suurte veokite tõttu. Võru-Valga maantee jääb 8 km kaugusele.

Tundu küla on pindalalt Mõniste vallas 9. kohal. (6,2 km²) Mõniste keskusest asub ta 5 km kaugusel kagu suunas Mõniste-Ape tee ääres. 1975.a. külade koondamise tulemusena liideti Luhtu, Peeli, Pihkura, Soe ja Tundu asula ning moodustus praegune Tundu küla.

6.3 Infrastruktuur

Elektriga on varustatud kõik majapidamised, kuid teenuse kvaliteet kaugemal küla servadel ei ole väga hea.

Teede seisukord on keskmine, kuid mõnele majapidamisele on probleemiks kehv ligipääs. Vajalik on vallapoolne abi teede remontimisel.

Lähim postipunkt hetkel asub Mõnistes, 8 km kaugusel. Igapäevaselt käib postiljon. Veega on varustatud majapidamised erinevalt - puurkaevuvesi ja enamikel on salvkaevud. Tänu 2007. aastal alanud hajaasustuse veeprogrammile, on rajatud salvkaeve ja puurkaev (Metsavenna talu ja lisaks kolm majapidamist). Kanalisatsioonisüsteeme on vähestel taludel.

Prügivedu on igal majapidamisel ise korraldatud.

Külal puuduvad kaardid ja viidad.

Puudub kooskäimise koht. Peamine suhtlemise ja kooskäimise koht on kohalik pood, kus inimesed käivad peamiselt kolm korda nädalas. Et enamus elanikest on eakad, siis on vajalik omavaheline suhtlemine. Käiakse koos ühiselt sünnipäevi tähistamas ja muidu juttu ajamas.

Telefonid on olemas peaaegu kõigil elanikel, kas tava- või mobiiltelefonid. Meie külas asub EMT mobiilimast ja seega on levi hea.

Arvuti ja internetiga on varustatud vähesed, kuna püsiühenduse hind on kallis ja leviga on probleeme. Metsavenna poes on avalik internetipunkt ühe arvutiga.

6.4 Elanikud

Vastse - Roosa piirkonnas on 01.01 2009 aasta seisuga 95 elanikku. Tundu küla on piirkonnas suurim, 42 elanikuga

Tabel Elanike arv Vastse - Roosa piirkonna külades aastail 1994 – 2009

Küla	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	01-01-2009
VASTSE – ROOSA PIIRKOND																
Peebu	12	14	14	17	18	19	18	18	19	14	11	10	11	11	11	12
Vastse-Roosa	51	51	45	45	47	45	45	42	41	41	40	44	43	40	42	41
Tundu	49	51	51	55	55	54	54	51	51	49	48	48	47	46	46	42
kokku																95

Küla asustus on koondunud maantee lähedale, kaugemal asuvaid maju on vähem.

Elanike liikumine on seotud pigem vananemisega, kuid hea märk on see, et noori tuleb külla tagasi ja sünnib lapsi juurde (2007 ja 2008 sündis üks laps)

6.5 Inimkapital

Külaelanike hulgas on puutöö-, infotehnoloogia-, käsitöö- ja aiandusoskustega inimesi. Inimeste hobideks on ajaloo- ja sugupuude uurimine ja küla ajalugu. On kogutud palju andmeid, meenutusi, pilte jms. Koolitustel osalemine on tagasihoidlik.

6.6 Koostöö

Traditsioonilisteks ettevõtmisteks külas on iga-aastased heakorralgud kalmistul, vabariigi aastapäeva tähistamine Metsavenna talus ja vastlapäev. Rohkem ühiseid tegemisi ei ole, kuna puudub kooskäimise koht ja eestvedajad. Külavanem ja seltsitegevus puudub. Koostöö vallaga on tagasihoidlik, va. volikogu liikmete kaudu. Sõprussidemed on Metsavenna talul ja tänu sellele külastab meie küla pidevalt võõramaalasi.

Maal on tekkinud selline olukord, et kohalike elanike elukvaliteet halveneb ning tekib oht, et inimesed lahkuvad siit enda elukvaliteedi parandamise huvides.

Piirkonnas tegutseb Kivioja seltsing, kelle prioriteediks on piirkonnas elavate elanike elukvaliteedi parandamine ja tasakaalustatud arengu toetamine

Mõniste vallaga on kavatsus arendada kultuuri- ja sotsiaaltegevusealast koostööd. Kivioja seltsing toetab kohaliku omavalitsuse algatusi kohaliku kogukonna kodanikuaktiivsuse tõstmiseks. Kivioja seltsingu tegevuse eesmärgiks on Peeli ja Vaidva jõega piirneval alal maarahva omakultuuri säilitamine, külarahva kooskäimise taaselustamine ja piirkonna harmoonilisele arengule kaasaaitamine; sealhulgas maamajanduse ja sotsiaalse arengu toetamine.

2003. aastal rajati tänu projektitoetustele Tundu külla mänguväljak ja kiigeplats. Parandati küla heakorda. Puhastati lamminiite. Paigutati suure tee äärde suunavad viidad. Ühisele küla kooskäimise platsile veeti elektri kaabel. Talvise projektiga tehti koostööd kohaliku naiseltsi, lasteaiaga ja kooliga. Ühiselt viidi läbi loomepäevi, mille käigus meisterdati palju huvitavaid esemeid ja õpiti juurde uusi töövõtteid.

6.7 Elulaad

Vastse – Roosa piirkonnas taastatakse ja remonditakse maju ning haritakse põlde. Kuritegevus puudub, kuna eakad inimesed on suurema aja kodus ja hoiavad naabrite majadel silma peal- toimib naabrivalve. Ape linna lähedus mõjub meie piirkonnale positiivselt.

Piirkonnas tegelevad mahepõllumajandusega Läätsamäe talu ja Peebu talu, OÜ Sentafarm tegeleb lihaveisekasvatusega. Hüti külas asub Hüti Konverentsitalu, kus on võimalik tegeleda ratsutamisega ja vibulaskmisega

6.8 Vastse - Roosa piirkonna SWOT analüüs

<p>TUGEVUSED</p> <ul style="list-style-type: none"> • Maheettevõtja tegutsemine • Lähiv rahvusvaheline tee • Metsavenna talu • Lihaveiste kasvatus • Looduslikud olud • Kauplus, AIP, Wifi • Joogiveevarustuse paranenud olukord • Jõed (forell, harjus) • Naabrivalve Vastse – Roosas • Heakord • Kivioja seltsing 	<p>NÕRKUSED</p> <ul style="list-style-type: none"> • Valla ääreala • Palju eakaid • Elanikkonna vähesus • Külaliikumine nõrk • Hajaasustus (Peebu, Tundu) • Ühisürituste vähesus • Ettevõtjate vähesus • Teede kehv olukord • Eestvedajate, ühistegevuse vähesus
<p>VÕIMALUSED</p> <ul style="list-style-type: none"> • Loodus • Koolimaja hoone kasutamine • Koostöö arendamine Ape linna noorsootöö-, kultuuri-, seltsitegevuslastega • Külade ajaloo talletamine – ajaloopäevade korraldamine • Vaatetorni rajamine Peebule • Talude viidastamine • Külaseltsi, MTÜ moodustamine • Puhkepiirkonna kujundamine 	<p>OHUD</p> <ul style="list-style-type: none"> • Veokite transiit • Elanikkonna vananemine • Noorte lahkumine külast • Elanike võõrdumine üksteisest • Kuritegevus

6.9 Vastse - Roosa piirkonna tegevuskava 2009 - 2015

Tegevus/projekt	Aeg	Elluviija/Partner	Eesmärk
Kooskäämiskoha leidmine	2009-2010	Vallavalitsus Külaselts Fondid	Vastse-Roosa vana koolimaja valla omandisse saamine rendile võtmine MTÜ-le, kooskäämiskohtade rajamine kooli parki-lõkkeplats, kiigeplats, palliplats
Seltsitegevuse käivitamine	2009 - 2010	Elanikud	Küla traditsiooniliste ürituste väljakujundamine, Külaseltsi juurde on käivitatud huvialaringid igale eale, külapäevad
Heakorratalgute korraldamine	2009 - 2015	Elanikud, külaselts	Küla korrastatud ja prügivaba
Vastse – Roosa kalmistule tööriistakuuri ja kellatorni rajamine	2009 - 2015	Külaselts, fondid	Korras kalmistu
MTÜ moodustamine	2009 - 2010	Elanikud	Koostöö teiste vallas asuvate külaseltsidega, ühisüritused
Turistidele teenuste osutamine, vaadetorni ehitamise algatamine Peebu külla	2009 - 2015	Külaselts, Vallavalitsus, fondid	Vaadetorni rajamisega on tehtud algust, valla kõrgeim koht Peebu külas
Õpikoja toetus “Mesindus	2009-2013	Fondid, elanikud, külaselts	Anda teadmisi mesindusest
Õpikoja toetus “Aiandus ja maastikukujundus”	2009-2013	Fondid, elanikud, külaselts	Anda teadmisi aiandusest ja maastikukujundusest
Internetis piirkonda tutvustava kodulehekülje tegemine	2009-2015	Külaselts, Vallavalitsus, fondid	Edastada rohkem infot külast ja sealsetest tegemistest
Õpikoja toetus “Kangakudumine	2009-2013	Fondid, elanikud, külaselts	Õpetada kangakudumist
Külapäeva korraldamine	2009-2013	Külaselts, fondid	Traditsiooniline üritus
Peeli jõe ääres elavate suguvõsade kokkutulekute korraldamise toetamine	2009-2013	Kivioja seltsing	Elujõuline elanikkond
Piirkondade ajaloolise uuringu läbiviimine ja	2009 - 2015	Külaselts, elanikud, kool, fondid	Piirkonna kohta koostatud ajalooramat

sellekohase trükise väljaandmine, ajaloopäev			
Peeli jõe äärsete luhtade korrastamine	2009 - 2015	Kivioja seltsing	Vaidva jõgi on puhastatud risust Läti piirini
Majapidamiste suunavate viitade ja piirkonna infotahvli paigutamine	2009 - 2015	Külaselts, Teedevalitsus, fondid	Märgistatud majapidamised
Külakiige ehitamine Tundu külla	2009 - 2015	Kivioja seltsing	Vaba aja veetmise koht
Sportiväljaku rajamine Tundu ja Vastse-Roosa külla	2009 - 2015	Kivioja seltsing Kohalikud MTÜ koostöös Metsavenna talu ja/või teiste huvilistega	Kohalikele ja turistidele kvaliteetsete sportimisvõimaluste tekitamine.
Peeli jõega piirnevatele aladele matkaradade rajamine.	2009 - 2015	Kivioja seltsing	Turismi arendamiseks ja vaba aja veetmise koht
Noorsootööd puudutava tegevuse toetamine	2009 - 2015	Külaselts, fondid	Külaseltsi juurde on käivitatud huvialaringid igale eale, piirkonda on tulnud noori tagasi
Külapiiiride originaalne määratlemine ja tähistamine	2009 - 2015	Külaselts, fondid, elanikud	Märgistatud on külapiiirid
Erateede remondiks vahendite otsimine ja taotlemine	2009 - 2015	Vallavalitsus, fondid	Parandatud on erateede olukorda, et oleks tagatud juurdepääs majadeni
Elektrijaama taastamine vesiveskis	2009 - 2015	Metsavenna talu	Vesiveski töölerakendamine elektrienergia tootmiseks
Kalaturismi piirkonna arendamine Vastse – Roosa ja Ape vesiveskite vahele	2009 - 2015	Kohalikud MTÜ-d, fondid, ettevõtjad	Kalaturismi võimaluste pakkumine
Suusaradade rajamine Vastse – Roosa – Ape vahel	2009 - 2015	Fondid, ettevõtjad, Vallavalitsus, külaselts	Riikidevahelise suhtlemise elavdamine, turismi arendamine
Õppereiside ja koolituste korraldamine	2010-2015	Külaselts, fondid	Omandatud kogemusi ja teadmisi

6.10 Visioon

Tulevikus on turistidele pakkuda toitlustust ja majutuskohad. Kaunis loodus on korras ja säilitatakse rahvusvahelise tähtsusega kalmistu. Külas on olemas toimiv külaselts ja rajatud kooskäimiskoht. Vesiveski on renoveeritud. Toimuvad traditsioonilised ühisüritused. Talud ei ole tühjaks jäänud ja elanikkond on noorenenud. Iga majapidamise juurde on tagatud ligipääs. Korrastatud on olemasolevad majapidamised ja taastatud on enamus endiseid talukohti kas elamiseks või turistidele kasutamiseks.

7 TIITSA PIIRKOND

Tiitsa piirkonda kuuluvad Karisöödi, Villike, Tiitsa ja Tursa külad

7.1 Ajalugu

Karisöödi küla ajalugu on kauges minevikus nimeta ajalugu, kuna küla kuulus Mustametsa küla (Kuutsi küla) koosseisu. Rootsi ajal olid siin mõned vanad põlistalud, teada on Juhan Hinno talu, mille kohale rajati Mõniste mõisniku poolt karjamõis 1811. aastal. Karjamõisa kutsuti Luisenruch. Rootsiaegsel kaardil 1684. aastast on Peetri jõe asemel märgitud lhte jõgi. Peetri jõe lätikeelne nimi on Melnupe jõgi. Jõe nimesaamise kohta on legend Põhjasõja ajast: Vene tsaar Peeter I oli kaotanud jõe oma mõõga ja sellest antudki jõe nimeks Peetri jõgi.

Karisöödi küla keskuseks on Karisöödi, sellele liideti 1977. aastal juurde majapidamised Utiksaarest, Leppurast, Nahalt, Jaanuselt, Sarapuult ja Kalkahjult.

Mõniste mõisa riigistamise käigus kadus Karisöödi karjamõis, selle asemele tehti metsniku koht, hiljem metskond. Osadest taludest eraldati väikekohad. 1938. aastal oli Karisöödi nimekirjas 5 vanatalu, 28 väiketalu, 1 metsniku ja 3 metsavahi kohta. Peale taluperede elasid Karisöödis metsatöölised pered, kes kolisid endise karjamõisa hoonetesse.

Sõjajaeg ja sellele järgnenud aastad laastasid ka Karisöödi piirkonna elanike peresid. Neid jagus sõtta, Siberisse ja metsavendadeks. 16. aprill 1949 loodi Karisöödis „Kevade” kolhoos, kus oli 26 majapidamist, 70 liiget kokku. 1950. aasta veebruaris ühendati kolhoos „Kevade” „Kalevi” kolhoosiga ja hiljem liideti kõik kolhoosid Mõniste sovhoosiks.

Edasine Karisöödi küla areng oli seotud Mõniste metskonna tööde ja tegemistega, mis tegutses 1948. aastast kuni 2000. aastani.

Mõniste territooriumi asustasid kaks mõisa: Mõniste ja Saru oma karjamõisatega. Mõniste mõisa karjamõisad olid :Karisöödi, Tiitsa, Tundu, Veski.

Mõniste metskonna ajal ehitati Karisöödile elumaja, korter-elumaja ja remonditi endise karjamõisa peahoone.

Karisöödi pargis on alates 1997. aastast jõulude eel toimunud Päkapiikumaa, mis on selle paikkonna üle Eestimaa kuulsaks teinud. Mõniste rahvas peab ka oma jaanipäevi Karisöödi pargis.

7.2 Paiknemine

Piirkond paikneb valla keskusest Mõnistest 14 km edelas. Lõunast piirneb piirkond Läti Vabariigiga, mis on ühtlasi ka valla ja maakonna piir. Piirkonna lõunapoolseimas osas asub Eestimaa lõunatiip. Piirkonda läbib Peetri jõgi

Karisöödi küla piires on palju looduslikke vaatamisväärsusi:

- Karisöödi park, mis asub Peetri jõe orus Peetri jõe maastikukaitseala territooriumil
- Karisöödi tamm
- Peetri jõe lubjakivipaljand
- Peetri jõe liivakivikallas

7.3 Elanikud

Tiitsa piirkonnas on 01.01 2009 aasta seisuga 142 elanikku. Karisöödi küla on piirkonna suurim, 47 elanikuga

Tabel. Elanike arv Tiitsa piirkonna külades aastail 1994 – 2009

Küla	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	01-01-2009
TIITSA PIIRKOND																
Karisöödi	49	44	43	49	49	52	49	51	48	47	46	46	47	47	48	47
Tursa	33	31	32	29	31	30	29	29	28	29	30	29	31	31	30	31
Villike	36	36	37	36	35	34	32	31	33	32	32	30	31	32	30	27
Tiitsa	57	60	62	59	60	60	53	48	43	43	44	42	41	36	37	37
kokku																142

7.4 Infrastruktuur

Elektriga varustus on hea. Karisöödi keskuses on loodud internetiühendus.

Kanaliseatsioon ja veevõrk on keskuses olemas. Mobiililevi on kehv geograafiliste iseärasuste tõttu (EMT, Elisa).

Kauplusi piirkonnas ei ole. Kaks korda nädalas käib autokauplus ja nn. kalaauto. Karisöödi endises metskonna kontoris on nüüd Mõniste Kooli metsaklass.

Teeolud on rahuldavad.

Piirkonnas tegutsevad järgmised ettevõtjad:

- FIE Iia Kurri – teraviljakasvatus
- OÜ Ura – Karisöödi jahimaja haldamine
- OÜ Lõunatipp – põllumajandustootmine
- Leppkolga talu – hobusekasvatus
- Hugo Mõttus – teraviljakasvatustalu

7.5 Tiitsa piirkonna SWOT analüüs

TUGEVUSED <ul style="list-style-type: none"> • Eestima Lõunatipp • Ajalooline taust • Peetri jõe sihtkaitsevöönd • Devoni liivakivipaljand • Peetri tamm • Looduslik kikkapuu kasvukoht • Motoklubi 	NÕRKUSED <ul style="list-style-type: none"> • Hõre asustus • Perifeeria • Teede seisukord • Veevarustus • Elektri kvaliteet • Inimeste kõrge keskmine vanus • Ettevõtjate puudus • Töökohtade puudus • Elanike vähene aktiivsus • Ühistransport • Majutuskohad • Lagunevad majapidamised • Ajaloolised hooned
VÕIMALUSED <ul style="list-style-type: none"> • Loodusliku eripära ärakasutamine • Ettevõtluse arendamine • Infrastruktuuri loomine • Pensionäride potentsiaali ärakasutamine • Teedevõrgu rajamine (asfalt) • Majutuskohade loomine • Turismimagneti otsimine, võimaluste loomine selle tekkeks • Vesioinas • Lätlaste kaasamine ühistegevusse 	OHUD <ul style="list-style-type: none"> • Külade väljasuremine • Noorte väljaränne • Majanduskriis • Alkoholism • Valdade liitmine • Vastumeelsus uuendustele (tööstus, turism)

7.6 Tiitsa piirkonna tegevuskava 2009 - 2015

Tegevus/projekt	Aeg	Elluviija/Partner	Eesmärk
Teede ja teeäärte korrastamine	pidev	maavaldaja	Esteetilise elukeskkonna loomine
Naha puhkeala väljaarendamine	2012 - 2015	Maavaldajad, MTÜ Motoklubi Wildhogs MC, ettevõtjad	Töökohtade loomine ja turismi arendamine
Motoklubi Wildhogs MC hoonetekompleksi renoveerimine ökoehituse põhimõtteid järgides	2010 - 2015	MTÜ Motoklubi Wildhogs MC, Leader-programm	Heakorrastatud hooned
Ökoehituse propageerimine (osalemine messidel, seminaridel, koolitustel)	2009 - 2015	MTÜ Motoklubi Wildhogs MC	Traditsiooniliste (looduslike) ehitusstiilide taasavastamine ja propageerimine

Ekstreemmotopäeva korraldamine	2011, 2013 jne	MTÜ Motoklubi Wildhogs MC, Leader-programm	Traditsiooniliste ürituste jätkamine
Motoklubide kokkutulek	Kord aastas	MTÜ Motoklubi Wildhogs MC	Koostöö jätkamine
Osalemine Unimoto Euroopa Meistrivõistlustel	2010 Šveitsis	MTÜ Motoklubi Wildhogs MC, Leader-programm	Traditsiooniliste ürituste jätkamine
Piirkonna elanike koosolekute korraldamine	Kaks korda aastas (märts ja september)	Mõniste Vallavalitsus, piirkonna elanikud	Külaelanike soovide ja vajaduste väljaselgitamine, tagasiside andmine, projektimeeskondadesse uute liikmete leidmine
Tiitsa ja Karisöödi pargi regulaarne hooldamine	Pidev	MTÜ Motoklubi Wildhogs MC, karisöödi seltsing	Esteetilise elukeskkonna loomine.
Suveetendus Karisöödi pargis	Juulis, augustis	MTÜ Ääremaa Noored, kutseline teater	Külaelu elavdamine
Võru Folkloorifestivali üks päev Karisöödi pargis	juulis	Mõniste Rahvamaja, Folkloorifestivali korraldajad, MTÜ Ääremaa Noored	Külaelu elavdamine ja mitmekesisemaks muutmine
Küla viidamajanduse korrastamine	2010	Piirkonna elanikud	Esteetilise elukeskkonna loomine, paraneb päästeameti ja kiirabi orienteerumine piirkonnas
Tiitsa küla veemajanduse (puurkaevud, heitvesi) arendamine	2010 - 2015	Piirkonna elanikud	Elukeskkonna parandamine
Karisöödi küla ühisveevärgi rekonstrueerimine	2010 - 2015	Piirkonna elanikud	Küla infrastruktuuri parandamine
Karisöödi külakeskuse väljaarendamine	2010 - 2015	Karisöödi seltsing	Külaliikumise edendamine
Kitsarööpalise raudtee jaamahoone ja teiste ehitiste tähistamine infotahvlitega (Raudsild)	2012	MTÜ Motoklubi Wildhogs MC	Piirkonna ajaloo tutvustamine
Tiitsa tööstuskeskuse ajalooliste objektide tähistamine infotahvlitega	2012	MTÜ Motoklubi Wildhogs MC	Piirkonna ajaloo tutvustamine
Tiitsale wifi leviala	2010	MTÜ Motoklubi	Interneti kättesaadavuse

loomine		Wildhogs MC	parandamine, elukeskkonna parandamine
Karisöödi tenniseväljak	2011 - 2015	Karisöödi seltsing	Külaelu elavdamine, turismi arendamine
Tämbel(r)se vaatetorn	2013	maavaldaja	Turismi arendamine
Regulaarne matkaradade hooldus (Naha)	pidev	Vabatahtlikud, Vallavalitsus	Turismi arendamine

8 KOEMETSA PIIRKOND

Koemetsa piirkonna moodustavad Koemetsa, Singa, Sakurgi külad

8.1 Ajalugu

Vanimad kirjalikud andmed Koemetsa külast pärinevad aastast 1386, kui Tartu piiskop Heinrich läänistas Hennike Üxkülli valdused tema vendadelt. 1386. jagati Antsla ja Mõniste piirkonna maad Hermann von Üxkülli ja tema venna Hennikese lese proua Elsbe von Üxkülli vahel. Proua Elsbe von Üxkülli valdused läksid jagamisele veel tema tütre Margarethega. Selle järgi sai proua Elsbe Oyl (Ahelo) mõisa koos küladega ja Saru vakuse. Ahelo mõisat on nimetatud ka Ähi mõisaks, mille keskus asus Lossimäel, mis on oma nime just mõisa järgi saanud. 1684. aasta kaardil on Ahelo märgitud suure ja jõuka taluna.

Koemetsa aladele on ulatunud ka Põhjasõja sündmused. Legend räägib vanast tammepakkudest teest. 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses kuulusid Koemetsa maad Vana-Antsla mõisa valdustesse ja siin oli Antsla valla territoorium. Eesti Vabariigi ajal kuulus küla Saru valla koosseisu. Eesti ajal 1938. aastal oli siin 18 talu.

Nõukogude võimu kehtestamise järel 1940 – 1945 kuulus Koemetsa Saru külanõukogu alla ja edasi Mõniste külanõukogu koosseisu. Väga tähtis oli Saru-Antsla maantee, seda teed kasutasid Vabadussõja ja Teise Maailmasõja ajal sõjaväed. Maantee oli tähtis ühendustee Antslaga 1950. aastail, kui Antsla oli rajoonikeskuseks. Sinna käidi jalgsi, jalgratastega ja hobustega. Hobustega veeti Antsla raudteejaama linakoormaid.

Piirkonna inimestest ei läinud mööda ka küüditamine.

Enamus selle piirkonna inimestest tegeles kolhoosiaja lõppedes metsandusega, kas metsatöölise või metsavahtidena, samuti metsakombinaadi keemiatsehhi töolistena.

Põlismajapidamised aga tühjenesid ning inimeste arv piirkonnas vähenes pidevalt. 1980. aastatel ehitas Võru Metsamajand siia kaks maja, esimest teatakse Koemetsa jahimajana ning teise erastas Saru metskonna metsnik.

8.2 Eanikud

Koemetsa piirkonnas on 01.01 2009 aasta seisuga 51 elanikku. Koemetsa küla on piirkonna suurim, 24 elanikuga

Tabel. Elanike arv Koemetsa piirkonna küldes aastail 1994 – 2009

Küla	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	01-01-2009
Koemetsa	31	31	31	26	24	23	24	24	23	22	21	24	25	26	25	24
Sakurgi	15	15	14	16	16	16	16	15	15	16	17	17	16	17	17	19
Singa	19	18	17	17	17	17	17	15	15	14	13	12	11	10	7	8
Kokku	65	64	62	59	57	56	57	54	53	52	51	53	52	53	49	51

8.3 Elulaad

Ühistegevust on piirkonna pered alati oluliseks pidanud, olgu siis heinategemise- või kartulivõtutalgutega, samuti jüri-, mai- või jaanitulega. Igas külas on põlistalud, kus perioodilistelt korraldatakse suguvõsade kokkutulekuid.

Koemetsa jahimaja, kuulub Mõniste vallale. Loomisel olev MTÜ Labritsa soovib seda oma käsutusse saad, et noorjahimehi välja õpetama hakata. Maja juurde on plaanis rajada ka külaplats.

8.4 Paiknemine

Koemetsa piirkond on Mõniste valla põhjapoolsem, piirnedes Antsla valla Ähijärve, Varstu valla Vana-Roosa külega, Mõniste ja Saru piirkonnaga. Piirkonnast suurem osa on kaetud metsaga.

Koemetsa piirkonna kõrgeim mägi on Pillemägi, järseim aga Kraavimägi.

Mõniste valla ainus looduslik järv Ubajärv asub Koemetsa külas, Ubajärve pindala on 49 ha ja maksimaalne sügavus 2,1 meetrit. Kuna järv on madal, siis on see eriti soodne vetikate kasvuks ja neid on siit leitud 130 liiki. Piirkonnas on marja- ja seenerikkad metsad ning seetõttu käib siin palju inimesi.

Simmu kirikumägi koos kiriku ja kalmekohaga asub Koemetsast loodes, jahimaja lähedal asub aga Rootsiaegse Labritsa kiriku ase. 1994.aastal süütas äike Aruküla lähedal metsa ning peale kustutustöid seda enam ei taastatud, et jälgida metsa iseeneslikku taasutumist. Ka kuulsate Voitka – vendade üks paljudest punkritest on siinkandis.

8.5 Infrastruktuur

Elektriühenduse tase ei rahulda elanike vajadusi. Liinid ja alajaamad on amortiseerunud. Esineb voolukatkestusi, pinge kõigub ja kahjustab majapidamismasinaid.

Küla läbib Saru-Antsla maantee (kruusakattega). ning sellelt teelt taludeni viivad taluteed ja RMKle kuuluvad teed. Kruusateede olukord on suviti halb. Küla elanikke häirib teedelt leviv tolm. Hõõveldamine on ebakavaliteetne. Talvisel ajal on probleemiks tuisanud teed ja kinnilükatud teeotsad. (lumevallid teeotsades on kõrged ja seega on neid raske ka käsitsi lahti lükata).

Talude kaevud ei ole kõik kvaliteetse veega.

Puudub ka ühtne prügimajandus.

Postisideteenust osutab Mõniste side vastavalt elanikkonna soovile, ühine postkast asub küla keskel. Postiteenus rahuldav.

Telefoniside võimalus on kõigil piirkonna elanikel olemas, kel selleks soovi ja ressursse on. Võimalik on saada ka internetiühendust (võrreldes püsiühendusega on see tunduvalt aeglasem). Ühendus on kohati ebarahuldava kvaliteediga – ainult sissehelistamisega, kusjuures ühendus katkeb sageli ja vahel on võimatu ühendust saada. Avalikku internetipunkti piirkonnas ei ole.

Piirkonna külasid läbib autokaupluse ring, mille peatumiskohtades ei ole ootepaviljone.

Ubajärve ääres on RMK puhkekoht, mille asukoht ei ole eriti õnnestunud. Karula Rahvusparki Perajärve matkarada ulatub ka Koemetsa külla.

8.6 Koemetsa piirkonna SWOT analüüs

<p>TUGEVUSED</p> <ul style="list-style-type: none"> • Edasiarenenud küla liikumine ja inimeste huvi selle vastu • Külas on naabrivalve • Asukoht – kupliline maastik • Tahe elada Koemetsa külas ja aidata küla elule kaasa • Oma maja, aiamaa, mänguõu, võimalus pidada loomi, palju ruumi • Vaikne ja rahulik • Puhas keskkond • Eluaegne harjumus • Kaunis loodus ja korras talumajad • Eraldatus naabritest • Olemas omaterbe põllumajandusmasinad, haakeriistad 	<p>NÕRKUSED</p> <ul style="list-style-type: none"> • Traditsiooniline põllumajandus • Madal palga ja elatustase • Tühjaks jäänud elamud lagunevad • Harimata maa • Puudub ühine kogunemiskoht • Puudub prügimajandus • Elanike, eriti noorte vähesed võimalused küla üritustel osaleda • Jahiturismist ei kaasne tulu külale • Puuduvad küla ühis traditsioonid
<p>VÕIMALUSED</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ettevõtluse arendamine • Küla kooskäimiskoha loomine • teedehoolduse paranemine • Hoida ja arendada häid suhteid külas, osaleda küla tegemistes, suursündmuste ja tähtpäevade meelepidamine • Turismiteenuste pakkumine • Arendada koostööd omavalitsusega • Viidastamine – talud, külad, loodusliku objektid • Taotleda fondidest raha ettevõtluse arendamiseks • Taludel kujundada oma talumärgid • Projektidest raha saamine Euroopa Liidu fondidest 	<p>OHUD</p> <ul style="list-style-type: none"> • Omavalituse vähene abi ja huvipuudumine, areng peatub • Rahaliste vahendite puudumine ettevõtluse arenguks ja ehituseks • Metsade lageraie – looduskeskkonna rikkumine • Põllumajanduse kadumine • Noored lahkuvad külast • Eestvedajaid ei ole • Osa elanikonna passiivsus, ükskõiksus • Küla paiknemine hajusalt ja liialt suurel territooriumil • Riigi suhtumine külaellu üldistavalt • Alkoholism • Üldine ükskõiksus

8.7 Koemetsa piirkonna tegevuskava 2009 - 2015

Tegevus/projekt	Aeg	Elluviija/Partner	Eesmärk	
Rahvakalendritähtpäevade tähistamine (spordipäevad, vastlapäev, maituli)	Igal aastal	Külaelanikud, KOP	Külaelanikonna omaalgatuse ning arendustegevuse suurendamine ja aktiveerimine. Kogu külaelanikke haarav ühistegevus on külaelu alus, mis tugedab ja arendab külakogukonda. Ühistegevuse all on mõeldud kõike seda, mis ümbritseb, mõjutab ja huvitab inimest. Koostöö ja uute suhete loomine erinevate huvigruppide ja teiste küladega.	
Spordi- ja mänguplatsi projekteerimine ja rajamine	2010	MTÜ Labritsa, piirkonna elanikud, KOP		
Külale sobiva kooskäimiskoha leidmine	2009	MTÜ Labritsa, piirkonna elanikud, KOP		
Paisjärve rajamine jahimaja juurde	2011	MTÜ Labritsa, EL fondid		
Jahimaja renoveerimine	2009 - 2013	MTÜ Labritsa, EL Fondid		
Ujumiskoha väljaehitamine	2012	MTÜ Labritsa, EL Fondid		
Külapäevade korraldamine	2009 - 2015	MTÜ Labritsa, EL Fondid		
Piirkonna ajaloo uurimine, trükise koostamine ja väljaandmine	2010	MTÜ Labritsa, Mõniste Kool, KOP		
Ootekodade valmistamine ja paigaldamine Sakurgi, Singa ja Koemetsa bussipeatuste lähedale	2009	MTÜ Labritsa, Mõniste Vallavalitsus		
Küla infrastruktuuri kaasajastamine ja parendamine	2009 - 2015	Küla elanikud, fondid		
Interneti püsiühenduse rajamine			Keskonnahoidliku ja kultuuri hindava elustiili väärtustamine külaelanike seas. Küla infrastruktuuride parendamine	
Korras prügimajandus	2012	Piirkonna elanikud, Mõniste Vallavalitsus		
Teeäärte koristamise talgud piirkonnas	Igal kevadel	Piirkonna elanikud, MTÜ Labritsa		
Naabrivalve	pidevalt	Piirkonna elanikud		
Maaomanike poolt oma maade, põldude ja rohumaade korrashoid	pidevalt	Maaomanikud		
Küla nime ja teiste märkimisväärsete objektide viidate paigaldamine	2010	MTÜ Labritsa, Maanteeamet KOP		
Ettevõtluse arendamine ja	2009	Piirkonna elanikud		Alternatiivse

turismitalude tekke soodustamine			põllumajandus-ühisettevõtmete ja uusettevõtmete tekke soodustamine. Puhkevõimaluskohtade laiendamine ja looduskaitse all olevate ja teiste tähtsate objektide säilitamine, korrastamine ja arendamine
Väärtuslike maastike, loodus- ja ajalooliste objektide märgistamine ja hooldamine	2009	Muinsuskaitse, Keskkonnaamet	
Matka-, suusa- ja loodusõpperadade rajamine	2010 - 2015	MTÜ Labritsa, Mõniste Vallavalitsus, Mõniste Kool jt.	

Koemetsa piirkonna püsijäämiseks ja sihikindla arendamise tagamiseks tuleb silmas pidada tegevuskavas kirjeldatud valdkondi. Alljärgnevalt on põhjendatud arendamist vajavate valdkondade tähtsust piirkonna arendamisel ja tulemused kui planeeritud tegevused ellu viiakse

- **ÜHISTEGEVUS**

Tulemused: On välja kujunenud ühtne ja tugev külakogukond. Piirkonnas on aktiivne tegevus. Inimeste mõttelaadis ja suhtumises on toimunud muutused. Inimeste enesehinnang on tõusnud. Need, kes on senini jäänud ühistegevuses kõrvalseisjateks, on tulnud teiste sekka sooviga tunda end samaväärsetena. Külaelanike osavõtt ühisüritustest on suurenenud Piirkonna sotsiaalne infrastruktuur on oluliselt paranenud. Kõik see suurendab külaelanike võimalusi teha koostööd ning korraldada ühisüritusi. Paranenud on külakeskuse välisilme. Koemetsa, Singa ja Sakurgi külad on elukohana, vaba aja veetmise, suhtlemise, töötamise, eneseteostuse ja puhkamise kohana kvalitatiivselt muutunud paremaks. Piirkonnal on sõprussidemed nii kodu- kui välismaal.

- **KESKKOND**

Põhjendus: Koemetsa küla on kaasaegne ja turvaline pingevaba keskkond, kus väärtustatakse elukestvat õpet, kultuuri (ka külakultuuri), omaalgatust, loodust ja järgitakse säästva arengu põhimõtet.

Tulemused: Külaelanike keskkonnavaline teadlikkus on kasvanud. Korrastatud on külas asuvad loodusobjektid ja teised huviväärsused (Ura oja – lendurite allakukkumise paik, Singa – II Maailmasõjas hukkunute ühishaud, Koemetsa, Toomjõe vahel – vabadussõjas hukkunu haud, Simmu kiriku koht, Labritsa kiriku koht). Mõned haljasalad ja vabaõhuürituste läbiviimise koht on pidevalt hooldatud. Keskusesse on ehitatud külaplats, kus lisaks spordi- ja mänguväljakule on koht lõkke jaoks ning istumiskohad, kiik jne. Küla on internetiseeritud. Koostöös Eesti Energia; Elisa ja teede hooldusfirmadega on paranenud energia, side ja teede kvaliteet. Enamik majapidamistest on liitunud naabrivalvega.

- **ETTEVÕTLUS JA TURISM**

Põhjendus: Külas on eeldusi turismi arendamiseks. Puhas loodus võimaldab tervislikult elada ja puhata. Olemasolevat inim- ja loodusressurssi kasutav säästlik ettevõtluse areng, mis annab küla elanikele töökohti, vähendab tööpuudust, tõstes inimeste sissetulekute taset

Tulemused: Inimesed, kes siin elavad, on rahul heakorrastatud ja turvalise elukeskkonnaga. Kaasaegne teedevõrk ja hea transpordikorraldus. On märgistatud külad ja objektid, pidevalt hooldatud teeääred, heakorrastatud majapidamised, toimiv prügimajandus ja talgutraditsioon. See on eelduseks ettevõtluse ja turismi arengule, mis omakorda parandab küla tööhõivet. Toimub koostöö RMKga. Turismi areng on loonud võimalusi teenusepakkujatele väikeettevõtlusega alustamiseks (toitlustus, majutus)

8.8 Koemetsa piirkonna visioon

Piirkond on muutunud aktiivset tegevust pakkuvaks heakorrastatud elamis- ja puhkepiirkonnaks, mis lähtub loodust säästvatest põhimõtetest.

On ehitatud uusi hooneid ja renoveeritud vanu.

Külaelanikele on omaseks saanud positiivne mõttelaad külaelu ja ühistegevuse suhtes. Toimib ühtne külaelu korraldamine, infolevik ja -vahetus.

Hea koostöö on saavutatud teiste küladega, kohaliku omavalitsusega. Jätkub koostöö külaliikumise vallas.

Külas on välja kujunenud omad ühisüritused ja traditsioonid. Küla turvalisuse tagab töötav naabrivalve.

Teed on aastaringselt hooldatud ja maantee lähiumbrus heakorrastatud. Välja on ehitatud bussiootepeatused.

Välja on ehitatud supluskoht koos katusealuse ja lõkkekohaga.

Jahimajas asub koolimetskonna keskus. Koostöös RMK-ga on loodud loodus- ja matkarajad. On leitud ka talviseid teenuse pakkumise võimalusi. (suusarajad jahindus)

Külaelanike elatusallikaks on väikeettevõtlus, osa neist tegeleb turismiga seotud teenuste pakkumisega (toitlustamine, majutus).

9 ARENGUKAVA JÄLGIMINE JA HINDAMINE

Arengukava täitmist jälgib piirkondade külaaktiiv.

Arengukava viiakse ellu piirkondade aktiivgruppide eestvedamisel ja koordineerimisel. Arengukava vaadatakse üle ja korrigeeritakse iga aasta sügisel toimival üldkoosolekul. Üldkoosolekul toimuvate arutelude käigus tehtud ettepanekud, parandused ja täiendused viiakse arengukavasse vastavalt vajadustele. Arengukava tuleb pidevalt jälgida ja uuendada püstitatud eesmärkide täitmisega paralleelselt.

Arengukava on oma eesmärgi täitnud kui selles planeeritud tegevuste elluviimine on vastavuses püstitatud eesmärkidega.

Koosolekul on õigus tavalise häälteenamusega viia sisse muudatusi ja täiendusi arengukavasse.

10 KOKKUVÕTE

Viimastel aastatel on Mõniste valla mitmes külas tekkinud aktiivsete inimeste grupid, kelle huviks ja eesmärgiks on elavdada ja arendada külaelu. Ilma kindlate sihtide ja paika pandud eesmärkideta on raske aktiivselt ja läbimõeldult tegutseda. Käesolev Mõniste valla külaelu arengukava ongi aktiivsete külakogukondade ühistööna sündinud kokkulepe kuidas tegutseda ja kuhupoole pürgida. Paika on pandud piirkondade arendamise sihid ja eesmärgid, kuhu tahetakse jõuda.

Kui vaadata piirkondade tegevuskavasid, jõuab tõdemuseni, et Mõniste valla külades elab arenemisvõimeline ja teotahteline elanikkond, kellel on lennukad mõtted ja palju häid ideid kuidas oma kodukoha arengusse panustada. Vaatamata suhteliselt väikesele rahvaarvule võrreldes muude Võrumaa valdadega, on näha piirkondades suurt inimpotentsiaali, sest ainuüksi arengukava väljatöötamisel on osalenud 33 inimest.

Külaelu aktiveerimise peamiseks eelduseks on piirkondade aktiivsete elanike eestvedamisel seltside ja mittetulundusühenduste loomine ja koostatud arengukava tegevuste järjekindel elluviimine.

11 ARENGUKAVA VALMIMISELE AITASID KAASA:

Aivar Jalandi

Aldo Kaupmees

Allan Põder

Ave Maileht

Enno Koemets

Elar Kendaru

Hanno Hanimägi

Heidi – Hele Hanimägi

Hele Tulviste

Jaanus Hass

Jürgen Roop

Merle Tiitus

Merlika Niidumaa

Rein Kõiv

Rein Lepp

Sirje Koemets

Sirje Zilmer

Kaino Zilmer

Katrin Roop

Kristo Hainsoo

Külliki Sarapuu

Maido Mändmets

Margit Langus

Marianne Mõttus

Mati Org

Matis Zilmer

Meelis Mõttus

Merike Ruven

Tarvi Kendaru

Tauno Tamm

Tõnis – Koit Pihu

Tõnu Lindeberg

Ülo Roop

12 ETTEPANEKUD MÕNISTE VALLA ARENGUKAVA TÄIENDAMISEKS

Mõniste valla külaelu arengukava väljatöötamisel tehti ettepanekuid ka Mõniste valla arengukava täiendamiseks. Alljärgnevate ettepanekute arvestamine edaspidises valla arengu planeerimises on olulise tähtsusega külade jätkusuutliku ja tasakaalustatud arengu tagamisel.

Tegevus/projekt	Aeg	Elluviija/Partner	Eesmärk
Vee- ja kanalisatsioonitrasside rekonstrueerimine Mõniste piirkonnas	2009 - 2015	Vallavalitsus	Tsentraalne joogivesi on hea kvaliteediga ja torud uued
Tänavavalgustuse rekonstrueerimine (tuulegeneraatori toitel) Mõniste piirkonnas		Vallavalitsus	Energiasäästlikud valgustid, laiem piirkond
Mõniste keskuse teede remont nii valla kui riigiteed	2009 - 2015	Vallavalitsus, teede omanikud	Teede läbitavuse tagamine igal aastaajal
Valgustatud rattateede rajamine Mõniste keskuses		Vallavalitsus	
Mõniste piirkonna wifi-levialaga katmine		Vallavalitsus	
Vandaalikindla infokioski paigaldamine Mõnistesse	2010	Vallavalitsus	Parandada info kättesaadavust kohalikele ja turistidele
Külade bussipeatustesse ootepaviljonide paigaldamine Mõniste piirkonnas		Vallavalitsus	
Wulfi hauaplatsi rekonstrueerimine		Vallavalitsus	
Eakate päeva tähistamine	2009-2015	Vallavalitsus Rahvamaja	Traditsiooniline üritus
Hävinud kodu monumendi juurde parkla rajamine		Vallavalitsus	
Mõniste-Ape maantee remont		Vallavalitsus	Mõniste-Ape maantee remonditud ja turvaline liiklemiseks
Jalgrattatee Ape linna	2009 - 2015	Vallavalitsus	Hea jalgratastel liiklejatel külastada naaberriiki
Bussiliikluse	2009-2010	Vallavalitsus	Bussiliiklus

parandamiseks viia läbi küsitlus koostöös vallaga			vallakeskusega paranenud
Tiitsa silla remont		Vallavalitsus	
Ura silla rekonstrueerimine		Vallavalitsus	
Kuutsi – Tiitsa – Karisöödi tee asfalteerimine		Vallavalitsus	
Kvaliteetse elektrienergia tagamine koostöös Eesti Energiaga Koemetsa piirkonnas		Vallavalitsus	